

ILMIY AXBOROTNOMA

№ 7, 2024

НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК * SCIENTIFIC BULLETIN

BUXORO PSIXOLOGIYA VA
XORIJIY TILLAR INSTITUTI

ILMIY AXBOROTNOMASI

ISSN 3030-3710 (P)
ISSN 3030-3095 (E)

№ 7, 2024

ISSN 3030-3710

E-ISSN 3030-3095

<http://buxpxti.uz>

ISSN 3030-3710 (P)
ISSN 3030-3095 (E)

**BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI ILMIY
AXBOROTNOMASI**
ilmiy-amaliy jurnal

**SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA INSTITUTE OF PSYCHOLOGY
AND FOREIGN LANGUAGES**
scientific and practical journal

**НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК БУХАРСКОГО ИНСТИТУТА ПСИХОЛОГИИ
И ИНОСТРАННЫХ ЯЗЫКОВ**
научно-практический журнал

№ 7(11) 2024

Muassis: Buxoro psixologiya va xorijiy tillar instituti
Tahririyat manzili: Buxoro viloyati, Kogon tumani, B.Naqshband MFY, 20-uy
<http://buxpxti.uz/>, buxpxti@gmail.com

Tel: +998918312511 Sobirova D.A.
+998905124244 Ostanov Sh.Sh.
<https://t.me/OstanovSH>

ЎЗБЕКИСТОН RESPUBLIKASI PREZIDENTI ADMINISTRATSİYASI XUZURIÐAGI
AXBOROT VA OMMAVIY KOMMUNIKATSİYALAR AGENTLIGI

ГУВОХНОМА
№ 064916

"BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI" MASULIYATI
CHEKLANGAN JAMIYAT

Оммавий ахборот воситаси давлат рўйхатидан ўтказилганлиги тўғрисидаги
гувоҳнома

ЛИЦЕНЗИЯ РЕЕСТРИ БЎЙИЧА ТАРТИБ РАҚАМИ
C-5669145

СТПР (СОЛЎҚ ТЎЛОВЧИНИНГ ИДЕНТИФИКАЦИОН РАҚАМИ)
308196898

АМАЛ ҚИЛИШ МУÐÐАТИ
22.02.2023дан

ЖОЙЛАШГАН МАНЗИЛИ (ПОЧТА МАНЗИЛИ)
Бухоро вилояти, Когон тумани, "В. НАҚШБАНД" МФУ HUDUDI

ВАКОЛАТЛИ ОРГАН
Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий
коммуникациялар агентлиги

22.02.2023 12:34
ТАҚДИМ ЭТИЛГАН САНА

Гувоҳнома № 064916

Фаолият тури
Оммавий ахборот воситаси сифатида фаолиятни амалга ошириш

Қўшимча маълумотлар

Қўшимча маълумотлар	Оммавий ахборот воситасининг номи	Оммавий ахборот воситасининг тили	Оммавий ахборот воситасининг тури
BUXORO PSIXOLOGIYA VA XORIJIY TILLAR INSTITUTI ILMIY AXBOROTNOMASI	OZBEKRUSS, ILINCLIZ	Журнал	

ТАРҚАТИЛИШ ХУДУДИ ВА ШАКЛИ

Тарқатилиш хуудди ва шакли	Худуд	Тарқатилиш шакли
Республика миқёсида		Аъъанавий

**BUXORO
PSIXOLOGIYA VA
XORIJIY TILLAR
INSTITUTI ILMIY
AXBOROTNOMASI**
ilmiy-amaliy jurnal
7-son
Buxoro - 2024. - 328 b.

**Научный вестник
Бухарского
института
психологии и
иностранных
языков**
научно-практический
журнал
Выпуск 7.
Бухара - 2024. - 338 с.

Jurnal Buxoro psixologiya
va xorijiy tillar instituti
muassisligidagi nashr
hisoblanadi.

**Jurnalning nashr sifati
uchun bosmaxona
javobgar.**

OBUNA INDEKSI 3062

Jurnal tahririyat kompyuterida
sahifalandi.
Bosishga ruxsat etildi 26.11.2024
Qog'oz bichimi 60x84, 1/8
Tezkor bosma usulda bosildi.
Shartli bosma tabog'i 20,5
Buyurtma № 351. Adadi - 60
Bahosi kelishilgan narxda.
«Sharq-Buxoro» MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
Buxoro shahar O'zbekiston
Mustaqilligi ko'chasi, 70/2 uy.
Tel: 0(365) 222-46-46

Jabborov Xazrat Xusenovich

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti,
Pedagogika va psixologiya kafedrası professori, psixologiya fanlari doktori (DSc)

O‘SMIRDA MILLIY TARBIYA SHAKLLANGANLIGI BO‘YICHA EMPIRIK TAHLILLAR

Annotasiya. Mazkur maqolada yoshlarda milliy tarbiya shakllanganligi bo‘yicha psixometrik metodikalarning empirik natijalari bo‘yicha ijtimoiy-psixologik tahlillar bilan tanishishingiz mumkin.

Tayanch tushunchalar: tarbiya, fazilat, axloq, milliy tarbiya, milliy xarakter, g‘oya, mafkura

ЭМПИРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ФОРМИРОВАНИЯ НАЦИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ У ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В данной статье вы сможете ознакомиться с социально-психологическим анализом эмпирических результатов психометрических методов формирования национального воспитания молодежи.

Основные понятия: воспитание, добродетель, нравственность, национальное воспитание, национальный характер, идея, идеология

EMPIRICAL ANALYSIS ON THE FORMATION OF NATIONAL EDUCATION IN ADOLESCENCE

Annotation. In this article, you can familiarize yourself with socio-psychological analyses of the empirical results of psychometric methods on the formation of national education in young people.

Basic concepts: upbringing, virtue, morality, national education, national character, idea, ideology

O‘zbekiston “Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari” tamoyili asosida taraqqiyotning yangi bosqichiga qadam qo‘ydi. Yangi davr shiddati ta‘lim-tarbiya tizimiga ham o‘zining aniq, qat‘iy talablarini qo‘ymoqda.

Tarbiya va ta‘limni bir-biridan alohida ajratib bo‘lmaydi, bu ikki jarayon o‘zaro uyg‘un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma‘naviyatli, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog‘lom, keng dunyoqarash va tafakkurga ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo‘lgan vatanparvar o‘smirni yetishtirib beradi.

Bugungi kunda O‘zbekistonda o‘smir tarbiyasini milliy va zamonaviy asosda ilmiy-texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetensiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda[1].

Milliy tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolada tayanch fazilatlarni kafolatli shakllantirishda uning psixologik mexanizmlarini ularning mazkur masalada oila, maktabgacha ta‘lim, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus kasb-hunar, oliy ta‘lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to‘liq yuzaga chiqarishni va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko‘tarishni taqozo etadi.

Kuzatishlarimiz shuni ko‘rsatmoqdaki, Vatanga sadoqat, burch va mas‘uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar o‘smir ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so‘zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo‘lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o‘z o‘rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda.

Ayrim o'quvchi-o'smirda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o'zini o'zi o'qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlarini yetarli rivojlanmaganligi ta'lim sifatiga ham zarar ko'rsatmoqda[2].

Masala yuzasidan adabiyotlar tahlili milliy va ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, milliy va ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasini ko'rsatmoqda.

Shu munosabat bilan bugungi globalashuvning shiddatli va axboriy sharoitida milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik mexanizmlarini tadqiq qilish orqali oiladada farzand tarbiyasi uchun tayanch fazilatlarini shakllantirish, mazkur fazilatlarga ularni odatlantirish, tarbiyada tushuntirish/ko'rsatish/o'rgatish/namuna bo'lish kabi ta'sirchan usullarni isloh qilish va shu orqali ma'naviy tarbiya tizimini yanada rivojlantirish alohida ahamiyat kasb etadi.

Ko'plab olimlar o'z tadqiqotlarida ma'naviy tanazzulning asosiy omillari bo'yicha qator izlanishlar olib borishdi, har xil qiziqarli tahliliy ma'lumotlar asoslandi, lekin bularning ichida odamni tashvishga soladigan bir qaraganda e'tiborsizdek tuyiladigan, lekin oqibati tanazzulga, johillikka olib boradigan bir omil, ya'ni oilada farzand tarbiyasiga e'tiborsizlik illati millatning ma'naviy tannazulining asosi desak hecham mubolag'a bo'lmaydi[3].

Yuqoridagi masalani nechog'lik xavotirli va dolzarbli to'g'risidagi mulohazalarni asoslashda biz tomonimizdan bugungi murakkab mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish, baholash, ustuvor yo'nalishlarni aniqlab, ularning aholi turli qatlamlariga ta'sirini o'rganish va zarur maqsadli va manzilli psixologik tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan milliy tarbiyaning ijtimoiy-psixologik omillari mavzusi bo'yicha joylarda tekshiriluvchilar bilan suhbat, ekspert-intervyu, so'rovlar (ijtimoiy-psixologik), kuzatish, kontent tahlil, modellashirish, matematik statistika (spss dasturi), gipotetik-deduksiya, vizualizatsiya, longityud monitoring va ma'naviy marketing kabi metodlar orqali o'rganishlar olib borildi va quyidagicha empirik natijalar qayd qilindi[4].

Tadqiqotimiz davomida tanlab olingan respondentlarimizning milliy tarbiyasiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarni tadqiq qilish maqsadida ota-onalar uchun maxsus "Siz va farzandingiz" nomli ijtimoiy-psixologik so'rovnoma ishlab chiqdik. Bundan asosiy maqsad, o'smir yoshidagi shaxslarning milliy tarbiyasiga ota-onalarning bo'lgan munosabatlarini tahlil qilishdir. Mazkur metodika 4 ta omildan iborat bo'lib, har bir ma'lum ma'noda ota-onalarning o'z farzandlariga bo'lgan munosabatlarni ochib berishga xizmat qiladi. Mazkur so'rovnoma 104 nafar ota-onalar ishtirok etishdi (1-jadval).

1-jadval

«Siz va farzandlaringiz» ijtimoiy psixologik so'rovnoma orqali olingan dastlabki natijalar (n=104)

Omil	Soni (erkak)	%	Soni (ayol)	%
Loqayd	33	32	21	22
Zolim	30	29	42	43
O'rtoq	15	14	14	13
Xizmatkor	26	25	27	26
Jami:	104	100	104	100

Ota-onalar bilan olib borilgan ijtimoiy so'rovnoma natijalariga ko'ra «loqaydlik omili» erkaklarda 32% ni, ayollarda 22% ni ko'rsatdi. Bunga sabab erkaklar ayollarga nisbatan doimiy ko'chada mehnat faoliyati bilan band bo'lganliklari uchun farzandlariga ota sifatida onaga nisbatan biroz loqaydroq bo'lishadi. Ona esa aksincha kun davomida bolasi bilan ovora bo'ladi, uning xursandchiligi, injiqliklarini ko'radi, ehtiyojlarini bajarishga ko'maklashadi, bu esa ularning avtomatik tarzda etiborli bo'lishlarini talab qiladi. Bolalar ulg'ayib o'smir yoshga yetganda ham o'z dunyoqarashi bilan ovoradek tuyilsa-da, malum bir masalalarda, masalan, kasb tanlash, o'qish, muhim bir qaror qabul qilish borasida ko'proq onasi bilan maslahatlashadi.

2-omil «Zolim» (farzandga nisbatan qattiqqo‘l, talabchan) omili bo‘yicha erkaklar 29% ni, ayollar esa 43%ni egalladi va ayollar erkaklarga nisbatan ustunlik qilishdi. Bunga sabab o‘z-o‘zidan 1-omilga borib taqaladi. Chunki ayollar kun davomida farzand bilan ovora bo‘lganliklari bois uning yutuq va kamchiliklarini ko‘rishadi, his qilishadi va ma‘lum o‘rinda xursand bo‘lishadi va kamchiliklarini tuzatishga harakat qilishadi. Zolim omilini farzandga qilingan qattiqqo‘llik, tanbeh berish manosida izohlash maqsadga muvofiq. Shunday vaziyatlar paydo bo‘ladiki, farzand ulg‘aygan sari unga turli omillar ta‘sir ko‘rsata boshlaydi. Bu omillar bola ruhiyatiga salbiy va ijobiy tasirini ko‘rsatishi mumkin. Salbiy taassurotlarga berilish farzandni keskin harakatlar qilishga, noto‘g‘ri fikrlashga undaydi. Farzand xatti-harakatlarida kuzatilgan tartibsizlik yoki noo‘rin taassurotlar ota-onani, ko‘proq onani jazo qo‘llash yo‘li bilan farzandni tartibga solish usulidan foydalanishga majbur qiladi. Bu usuldan otalarga nisbatan uyda onalar ko‘proq foydalanishadi.

3-omil «O‘rtoq» omili bo‘lib, bunda erkaklar 15% ni, ayollar 14% natija egallashdi. Ushbu ko‘rsatgichdan ma‘lumki, farzand bilan do‘stona munosabatda bo‘lishda ota-onalar qisman teng o‘rinda turishar ekan. Ammo qaysidir ma‘noda otalar onaga nisbatan farzandiga biroz ustunlik qilishadi, ayniqsa, o‘g‘il bolalar bilan munosabat o‘rnatish va uni saqlab qolishda otaning o‘rni ahamiyatli hisoblanadi. Farzand bilan nafaqat uni dunyoga keltirgan ota-ona, balki sirdosh, maslakdosh va dildan bir-birini tushunib his qila oladigan darajadagi do‘stona munosabatlarni o‘rnata olish kelajakda farzand tarbiyasining muhim bo‘g‘ini hisoblanadi. Bu o‘rinda ota-onaning roli beqiyos sanaladi. Yoshligidan bolaning ehtiyojlari bilan qiziqish, uning beradigan savollariga tushunarli javob berish, ulg‘aygan sari uning intilish va qiziqishlari bilan qiziqish har bir ota-onaning vazifasidir. Kerakli vaqtda farzandga ota-ona sifatida to‘g‘ri maslahat bera olish va yordam qo‘lini cho‘zish farzand va ota-ona o‘rtasidagi do‘stona munosabatlarning shakllanishiga zamin yaratadi.

So‘rovnoma natijalari bo‘yicha 4-omil «Xizmatkor» (farzand tomondan barcha kamchiliklariga ham ko‘z yumadigan ota-ona timsoli) omili bo‘lib natijalarga ko‘ra erkaklar, yani ota obrazi 25% ni, ayol(ona)larimiz 26% ni egallashdi va erkaklardan ma‘lum bir ustunlikni ko‘rsatishdi. Buni izohlash uchun so‘rovnomadan olingan natijalarga jumladan, yuqoridagi 3 ta omilga nazar tashlash kifoya.

Ya‘ni bola dunyoga keldiki, malum sabablarga ko‘ra otaga nisbatan ona uning yonida ko‘proq bo‘ladi, yutuq va kamchiliklaridan xabardor bo‘ladi, mas‘uliyat egasiga aylanadi. Otalar o‘z-o‘zidan mehnat faoliyati sababli biroz e‘tiborsizdek namoyon bo‘lishadi. Bola ulg‘aygan sari injiqlik va kamchiliklari paydo bo‘lsa ham otaga nisbatan ona qattiqqo‘llik namoyon qilishadi.

Chunki ayollar bolasining tug‘ilgandan yo‘l-yo‘riqqa o‘rgatib kelganliklari sabab bolaning yillar davomidagi yosh xususiyatlari tashqi omil ta‘sirlari ham onaga tashvishli vaziyat tug‘diradi. Shu bois tanbeh berish va jazolash usullarini ham qo‘llashlari mumkin. O‘rtoqdek munosabatlarda ham ota-ona birdek o‘rinli, ammo farzand ulg‘aydiki, otaning roli ham kuchaya boshlaydi. Ushbu ko‘rsatgichlardan kelib chiqib 4-omilda ham ayolning ustunligiga guvoh bo‘lishimiz tabiiy jarayon hisoblanadi.

Bolalikdan bolaning xurcandchiligiga guvoh bo‘lgan, kamchiliklariga ko‘z yumgan ona farzandi ulg‘aygandan so‘ng ham u uchun barcha aytganlariga rozi bo‘ladigan, kamchiliklarini unutadigan, nima desa ham ma‘qullaydigan, ya‘ni farzandga bo‘ysunadigan ayol(ona) timcoliga aylanib qoladi. Ammo onalar o‘zini bu timsolda shakllantirganini bilishmaydi, chunki doimo ularda ijobiy psixologik hislar ustunlik qiladi. Ko‘pgina ota-onalar bolada kuzatiladigan yosh xususiyatlaridan xabardor bo‘lmaganliklari bois hissiyotga tayanib bola tarbiyasi bilan shug‘ullanishadi. Xulosa o‘rnida shuni aytish kerakki, oilada farzand tarbiyasi - oila baxti, farzandlarning tarbiyali yetuk inson bo‘lib yetishidagi ota-onaning sa‘y harakati hisoblanadi. Oiladagi farzand tarbiyasi uning kelajakda kim bo‘lib yetishishida muhim o‘rin tutadi. Demak, bola oilada jamiyatning qiyofasini ko‘radi, bo‘ljak fuqaroning tabiati, dunyoqarashi va axloqiy qiyofasi oilada shakllanadi hamda shunga ko‘ra kamol topib boradi.

2-jadval.

Guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasi hamda MAS metodikasi ko'rsatkichlari orasidagi korrelyatsion bog'liqlik natijalari (Pirson mezonida) (n=560)

Izoh: *-p<0,05, **-p<0,01, ***-p<0,001

Omilar	Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish	Raqobatga intilish	Maqsadga erishishga intilish
qaramlik	,105	-0,752**	,250
mustaqillik	,203	,304	0,647*
muloqotmandlik	0,921**	,118	,367
odamovilik	,313	-0,524*	,128
"kurash"ga tayyorlik	,215	0,832**	0,532*
"kurash"dan qochish	,392	-0,764**	,142

Biz tadqiqotimizning vazifalaridan kelib chiqib o'smirlar milliy tarbiyasiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasi hamda MAS metodikasi ko'rsatkichlari orasidagi o'zaro bog'liqliklarni aniqladik.

Dastlabki "qaramlik" omili "Raqobatga intilish" (-0,752; p<0,01) bilan manfiy bog'liqlik mavjudligini ko'rishimiz mumkin. Bu sifat guruhdagi o'zaro hamkorlik va munosabatlarda shaxsning raqobatdan, "kurash" dan qochish tendensiyalarini bildiradi.

"Mustaqillik" omili "Maqsadga erishishga intilish" (0,647; p<0,01) bilan musbat darajadagi bog'liqlik mavjudligi aniqlandi. Bu esa o'smirlarda guruhning normalarini o'z fikri va harakatida tasdiqlashga shaylik, mustaqil fikrlilikka bog'liq faoliyatni ko'rsatishga hozirlik bilan xarakterlanadi. Mazkur toifadagi o'smirlar o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga doimiy ravishda sobitqadamlik bilan harakat qilishadi.

"Muloqotmandlik" omili "Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish" (0,921**; p<0,00) bilan bog'liqligi aniqlandi. Mazkur tendensiya shaxsning guruh va uning tashqarisida emotsional aloqalar o'rnatishga intilish, ijtimoiy munosabatlarda o'z o'rnini konkret belgidab olish hamda jamiyatda doimiy ravishda ijtimoiy nufuzga intilish bilan belgilanadi.

"Odamovilik" omili "Raqobatga intilish" (-0,524; p<0,05) bilan manfiy darajadagi korrelyatsiyasi mavjudligi aniqlandi. Demak, o'smirlarda odamovilik sifatining yuqori bo'lishi, ulardagi guruhda qabul qilingan normalar va xulq standartlari hamda qadriyatlarni qabul qilishdan o'zini chetga olishi, guruhdan ajralishga moyilligi hamda o'z olidga qo'ygan maqsadga intilishidagi ijtimoiy to'siqlarga duch kelishi bilan xarakterlanadi.

"Kurash"ga tayyorlik omili "Raqobatga intilish" (0,832; p<0,00) va "Maqsadga erishishga intilish" (0,532; p<0,05) omillari bilan o'zaro bog'liqligi aniqlandi. Agar o'smirlar qanchalik ijtimoiy munosabatlarda o'z imkoniyatlarini to'g'ri foydalangan holda harakat qilishsa, ularning maqsadga erishish tendensiyasi ham shunchalik yuqori bo'lar ekan.

So'ngi omil "kurash"dan qochish tendensiyasi yuqori bo'lgan o'smirlarda o'z-o'zidan raqobatdan qochish, ijtimoiy ta'sirlarni chetlab o'tish, ziddiyat va bahslarda neytralitet (betaraflik) ni saqlab qolish kabi sifatlar yuqori bo'lar ekan. Demak xulosa qiladigan bo'lsak, o'smirlarni milliy tarbiyasiga ularni guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasi hamda maqsadga erishish darajasi bevosita ta'sir etar ekan (3-jadvalga qarang).

3-jadval.

«Shaxsan ma'qul topilgan jihatlarni aniqlovchi so'rovnomaga» hamda MAS metodikasi ko'rsatkichlari orasidagi korrelyatsion bog'liqlik natijalari (Pirson mezonida) (n=560)

Omilar	Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish	Raqobatga intilish	Maqsadga erishishga intilish
Erishilgan yutuqlar	0,834**	0,693**	0,263

Tan olish	0,254	-0,542*	0,354
Tartib	0,410	0,103	0,207
Namoyishkoronalik	0,627*	0,233	0,567*
Avtonomiya	0,371	-0,712**	0,110
Affiliatsiya	0,737**	0,311	0,157
O'zini bilib ish qilish	0,237	0,330	0,402
Ko'makni qabul qilish	0,214	0,183	0,237
Ustunlik qilish	0,255	-0,546*	0,303
Bo'ysunish	0,147	0,258	-0,603*
G'amxo'rlik ko'rsatish	0,369	0,159	0,357
O'zgaruvchanlik	0,157	0,325	0,386
Chidamlilik	0,371	0,143	0,805**
Geteroseksuallik	0,199	0,177	0,244
Agressiya	0,142	0,612*	0,399

Izoh: *-p<0,05, **-p<0,01, ***-p<0,001

Demak "Erishilgan yutuqlar" omili "Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish" (0,834**; p<0,00) va "Raqobatga intilish" (0,693; p< 0,05) omillari orasida musbat korrelyatsiya aniqlandi. Mazkur holatni quyidagicha izohlash mumkin, ya'ni o'smirlarda yutuqqa erishish istagi ularni raqobatga unday, shu bilan birga mazkur istak tagida doim o'z guruxi orasida ma'lum darajadagi ijtimoiy nufuzga erishish istagi yotadi, shuning uchun ham mazkur omillar musbat bog'landi va bir-birisiz rivojlanmaydi.

"Tan olish" omili bilan "Raqobatga intilish" (-0,542; p<0,05) manfiy korrelyatsiya aniqlandi. O'smirlardagi tan olish, buysinish, bog'lanish, tan berish, qo'lla-quvatlash kabi jihatlar bilan farqlanid, bu sifatlar bilan o'smirlar raqobatga kiri olmas ekanlar, shuning uchun ham mazkur omillar orasida manfiy bog'lanishlar kuzatilgan.

O'smirlarda "Namoyishkoronalik" omilini rivojlanishi Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish (0,627; p< 0,05) va "Maqsadga erishishga intilish" (0,567; p< 0,05) kabi omillar orasida musbat bog'lanish kuzatildi. O'smirlarni namayishkorligi doimo o'zgalarning e'tiborida, diqqat markazida bo'lishga, ularda yaxshi taassurot qoldirishga intiladi, hatto o'z tashqi ko'rinishi bilan ham o'zgalarga yoqishga harakat qilib, ularning munosabatini aniqlashga ehtiyoj silida, mazkur ehtiyojlar ma'lum darajada mavqega, nufuzga bo'lishini va shu asosda maqsadga erishishini kuchaytirishi mumkin ekan.

"Avtonomiya" va "Raqobatga intilish" (-0,712; p<0,03) manfiy bog'lanishni qayd qildi. Bunga sabab o'smir barcha xatti-harakatlarda, xulq-atvorda, qarorlar qabul qilishda mustaqil bo'lishga intilish, o'zi xohlagan narsani gapirish yoki amalga oshirishga moyillik, konformizmni namoyon etadigan vaziyatlardan qochish, mas'uliyat va javobgarlikdan qochish kabi jihatlari ularni raqobatga kirishishini cheklaydi.

"Affiliatsiya" va "Ijtimoiy nufuz, prestijga intilish" (0,737; p<0,03) orasida musbat bog'liqlik kuzatildi. Mazkur holatni o'smirni turli ijtimoiy aloqalar o'rnatish, do'stlar orttirish, ularning e'tiroflariga sazovor bo'lish, oshnalar bilan birgalikda qarorlar chiqarish, yolg'izlikdan qochish ehtiyojlarini usutuvorligi bilan izohlash mumkin.

"Ustunlik qilish" va "Raqobatga intilish" (-0,546; p<0,05) orasida manfiy a'loqa aniqlandi. Ushbu holatni o'smirda yetakchi bo'lish, raqobatga inlishi ehtiyoji va o'zgalar ham uni shunday qabul qilishlarini istash, o'z nuqtai nazariga ega bo'lib, uni o'zgalarga ham o'tkazishga moyillik, boshqalar uchun ham qarorlar qabul qilishdan tortinmaslik, o'zining haqligini hamisha isbot qilish, boshqalarni o'z ortidan ergashishiga erishish istaglarini kuchayganligi va yaqqol namoyon bo'lishi bilan izohlash mumkin.

"Bo'ysunish" va "Maqsadga erishishga intilish" (-0,603; p<0,05) orasida ham manfiy loqadorlik aniqlandi. Mazkur holatni o'smirdagi bo'ysunish yoki aybdorlik hissi bilan yashash –

aybga iqrор bo'lish va xatolar uchun jazolanishga tayyorlik, noto'g'ri harakatlar sodir etilgan vaziyatlarda xatoni o'z bo'yniga olish, o'zini aybdor his qilish, o'zini ko'pchilikdan ortda, yomonroq deb qabul qilishg evaziga maqsadga erishishga intilishini pasayib borishi bilan izohlash mumkin.

“Chidamlilik” omili “Maqsadga erishishga intilish” (0,805; $p < 0,00$) omili bilan musbat aloqaga kirishdi. Mazkur holatni o'smirlardagi maqsad yo'lidagi sobitlik – har qanday ishni oxiriga yetkazishga, muammoni yechimini topishga intilish, ishni bajarayotganda chalg'imaslikka va faoliyatni to'xtab qolishiga yo'l qo'ymaslik kabi sifatlar ularni doimo maqsadga erishishini ta'minlovchi omil bo'lganligi bilan izohlash mumkin.

“Aggressiya” omili bilan “Raqobatga intilish” (0,612; $p < 0,05$) orasida musbat bog'lanish kuzatildi. Mazkur holatni o'smirlardagi birovlarini ko'pchilik ichida tanqid qilish, behurmat qilish, o'z fikrlarini ochiq bayon etish, ustidan kulish, gunohkor etish, agar xatolik yuz bergan holatlarda o'ch olishga moyilliklari evaziga raqobatna cho'chimasliklari va unga inilishlarini ta'minlashi bilan izohlash mumkin.

Endi O'quvchilar tarbiyasi darajasini diagnostikasi hamda rejalashtirishda harakatni nazorat shkalasi, lokus nazorat metodikalari orasidagi korrelyatsion bog'lanish natijalar tahliliga o'tamiz.

4-jadval.

O'quvchilar tarbiyasi darajasining diagnostikasi hamda rejalashtirishda harakatning nazorat shkalasi, lokus nazorat metodikalari orasidagi korrelyatsion bog'lanish natijalari (n=560)

Omilar	Holatga yo'nalganlik	Harakatga yo'nalganlik	Internal	Eksternal
Mehmondo'stlik	0,147	0,039	0,142	0,110
Tinglovchanlik	0,647*	0,247	0,118	0,062
Muruvatlilik	0,118	0,128	0,434*	0,137
G'amxo'rlik	0,150	0,215	0,150	0,172
Hojatbarorlik	0,138	0,466*	0,120	-0,463*
Ahillik	0,042	0,198	0,225	0,238
Hurmatlilik	0,230	0,570*	0,921**	0,142

Tadqiqotimiz davomida o'quvchilar tarbiyasi darajasi omillari bilan rejalashtirishda harakatni nazorat shkalasi hamda lokus nazorat metodikalari o'rtasidagi o'zaro korrelyatsion bog'lanishlar tahlilini amalga oshirdik (3.24-jadvalga qarang).

«Tinglovchanlik» omili «Holatga yo'nalganlik» ($r=0,647^*$) bilan o'zaro bog'liqligi aniqlandi. Bu shuni anglatadiki, agar o'quvchilar milliy tarbiya bilan bog'liq ijtimoiy tasavvurlarni o'rganish davomida qanchalik tinglovchan bo'lsalar, ularda shu milliy o'zlik bilan bog'liq tasavvurlar rejalarini tuzish uchun asosan intilish orqali emas, balki, uni hayolida tuzish motivatsiyasi yuqori bo'lishi kuzatildi.

«Hojatbarorlik» milliy fazilati «Harakatga yo'nalganlik» ($r=0,466^*$) omili bilan musbat bog'liqligi kuzatildi. O'quvchilar qanchalik boshqalarga nisbatan ijobiy munosabatda bo'lishsa, ularni ehtiyojlarini qondirish uchun qo'ldan kelgancha xarakat qilishsa, yordam berishsa ular o'z maqsadlariga erishishda ham aniq xarakatlarni amalga oshirar ekanlar.

«Muruvvatlilik» fazilati bilan «Internal» omili ($r=0,466^*$) hamda «Hurmatlilik» fazilatlarini orasida ham ijobiy bogʻliqlik aniqlandi. Oʻquvchilar ijtimoiy munosabatlarda qanchalik muruvvatli, hurmatli boʻlishsa, ular oʻz hayotlariga nisbatan ham xuddi shunday boʻlishadi. Hayotida uchraydigan barcha omadsizliklar, koʻngilsizliklarda ular boshqalardan emas, balki oʻzidan xatolarni qidirishga moyilligi bilan izohlanadi.

«Hojatbarorlik» milliy fazilati bilan «Eksternal» omili orasida teskari bogʻliqlik natijalari aniqlandi. Oʻquvchilarda eksternallik sifati qanchalik yuqori boʻlsa, ularda hojatbarorlik omili shunchalik past boʻlar ekan.

Tadqiqotimizda qoʻlga kiritilgan empiric natijalar asosida quyidagicha xulosalar qilish mumkin:

1. Yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining ijtimoiy-psixologik omillari va vositalarini tahlil qilish taʼlim tizimida oʻquvchilarni barkamol shahs etib tarbiyalash bilan bogʻliq jarayonlarni rivojlanishiga xizmat qiladi.

2. Milliy tarbiya natijasida ijtimoiy taraqqiyotga erishish, madaniy qadriyatlar sintezi va milliy tarbiya asosida yosh avlodni zamonaviy sharoit va kelajakka mos ravishda tarbiyalash jarayoni amalga oshishi mumkin ekanligi tadqiqotda isbotlandi.

3. Oʻsmirlik davrida milliy tarbiyaning shakllanish jarayonini tadqiq qilish alohida ahamiyatga ega boʻlib, bu davrda yigit va qizlar xulq-atvorida ijobiy fazilatlariga nisbatan salbiy sifatlarga moyillik ortib borib, «aliyenasiya», «marginalizatsiya», «egotsenrizm», «eskapizm», «abuliy», «apatiya» kabi illatlar namoyon boʻlishi, bu holatlarni ulardagi akseleratsiya va pubertatsiya jarayonlari bilan izohlash mumkin boʻladi.

4. Ota-onaning bolaga munosabati natijasida farzandga nisbatan gʻamxoʻrlik qilish, kuchli hissiy aloqa bildirishni oʻrtoqlik (hamkorlik) omiliga bogʻliq ravishda kuchli namoyon boʻlishi tufayli oʻsmirlarda milliy tarbiya shakllanishiga ijobiy taʼsir etuvchi mustaqillik, muloqotmandlik, kurashga tayyorlik, jamoaviylik, affiliatsiya, tartib-intizom, koʻmakni qabul qilish kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlar ustuvorlik qilishi aniqlandi.

5. Shaxs xususiyatlariga koʻra xalqimiz orasida koʻproq milliylik kasb etgan va milliy qadriyatga aylangan «mehmondoʻstlik», «tinglovchanlik», «muruvvatlilik», «gʻamxoʻrlik», «hojatbarorlik», «ahillik» va «hurmatlilik» kabi fazilatlar xulqda ustuvor namoyon boʻlishi sababli oʻsmirlarda milliy tarbiyalanganlikni taʼminlovchi oʻz-oʻziga boʻlgan munosabatni ijobiylik, oʻziga ishonch, oʻz-oʻzini hurmat qilish, boshqalardan ijobiy munosabatni kutish va «Men»ni «Biz»ga proeksalanish kabi tayanch mezonlarni differensiyatsiyalash zarur ekanligi isbotlandi.

6. Oʻquvchilarda tarbiya darajasining namoyon boʻlishi guruhni idrok qilishning individuallik tipi «ahillik», «gʻamxoʻrlik», «pragmatiklik»ning «muruvvatlilik» bilan teskari, jamoaviylikning «mehmondoʻstlik», «hurmatlilik» bilan toʻgʻri proporsional bogʻliqligi tufayli guruhdagi xulq-atvor motivatsiyasi rivojlanishiga identiv ekanligi dalillandi.

7. Yoshlar tarbiyasi darajasini diagnostikalash natijasida «mehmondoʻstlik», «tinglovchanlik», «hojatbarorlik», «gʻamxoʻrlik», «ahillik» milliy fazilatlarining ijtimoiy maydon taʼsirida namoyon boʻlish tufayli ijtimoiy nufuz, raqobat, maqsadga erishishga intilish ustuvor omillar sifatida namoyon boʻlishi aniqlandi.

Tadqiqot natijalari asosida pedagog, amaliyotchi psixolog, profilaktika noziri, mahalla mutaxassislari va ota-onalar uchun quyidagi **amaliy tavsiyalar** ishlab chiqildi:

1. Yoshlarda milliy tarbiya shakllanishiga ijobiy taʼsir etuvchi «ijobiy taqlid», «ijobiy motiv», «oʻzini oʻzi nazorat qilish», «oʻzini oʻzi baholash» kabi ijtimoiy-psixologik xususiyatlarga alohida eʼtibor qaratish maqsadlidir.

2. Yoshlar xulq-atvorida ijobiy fazilatlarini shakllantirishda yot, buzgʻunchi, va vayronkor odatlarga nisbatan fazilatlarini saralash, salbiy odatlarga nisbatan himoyalash, soxta qadriyatlarga nisbatan kurash, oʻzini oʻzi boshqarish kabi yetakchi ijtimoiy-psixologik sifatlarni rivojlantirishga eʼtibor qaratishlari kerak.

3. Yoshlarda milliy tarbiyani shakllanishiga salbiy taʼsir etuvchi «aliyenasiya», «marginalizatsiya», «egotsenrizm», «eskapizm», «abuliy», «apatiya» kabi illatlarga sezgir

bo'lishlariga erishish zarurdir.

4. Yoshlarda milliy tarbiy shakllantirishda ota-onalar haddan tashqari gamxo'rlik qilish, hamma narsaga ruhsat berish, kuchli hissiy reaksiya bildirish, muloqotdagi qat'iyatsizlik, rad etish, qarg'ash usullaridan foydalanishi tarbiya ishlarini qiyinlashtirishiga olib kelishiga e'tibor qaratishlari kerak.

5. Yoshlarda milliy tarbiyalanganlik darajalarini aniqlovchi «Siz va farzandlaringiz» nomli ijtimoiy-psixologik so'rovdan foydalanishi va uning natijalari asosida ota-onalar bilan hamkorlikda maqsadli va manzilli chora-tadbirlar belgilab borish lozim.

6. Maktablarda tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan «Ta'lim muassasalarida ijtimoiy-psixologik muhit sog'lomligi texnologiyasi» (TMIPMST), «Milliy tarbiya metodlari algoritmi» va «100 ijobiy fazilat» menyusidan foydalanishi tarbiya ishlari samaradorligini oshishiga olib kelishini bilish zarur bo'ladi.

7. Ota-onalar va pedagoglar uchun bizni muallifligimizda asosidagi yaratilgan «Yosh ota-ona kitobi», «Baxtli bola ma'naviyati» va «Fazilatli avlod» nomli qo'llanmalar, milliy tarbiyaga oid eng zamonaviy ilmiy tadqiqotlar xulosalariga asoslangan tarbiyaning milliy va zamonaviy metod, vosita va shakllaridan doimiy ravishda foydalanib borishi maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 31-dekabr 1059-sonli Qarori.

2. X. Jabborov. "Milliy tarbiya - ijtimoiy-psixologik, qonuniy va ob'ektiv jarayon sifatida". Fan, ta'lim va amaliyot integratsiyasi. Respublika ilmiy-amaliy konfrensiya. ISSN: 2181-1776. "Bilig – ilmiy faoliyat" nashri <http://bilig.academiascience.or>. Jild: 03 | nashr: 02 | fevral 2022. 108-118

3. M. Quronov. "Bolam baxtli bo'lsin desangiz..." Toshkent «Ma'naviyat» 2013. 320 b.

4. Jabborov Xazrat Xusenovich. Yoshlarda milliy tarbiya shakllanishining psixologik qonuniyatlari. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 2 | ISSUE 1 ISSN 2181-1784 Scientific Journal Impact Factor. SJIF 2021: 5.423.